ÇALIŞMA ve TOPLUM
29
2011 /2
DİSK/Birleşik Metal-İş Ekonomi ve Hukuk Dergisi
www.calismatoplum.org
ISSN 1305-2837 Çalışma ve Toplum

İÇİNDEKİLER

Avrupa Birliği ve Türkiye'de "Cinsiyet" Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri
Meryem KORAY 13

Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma
Tijen ERDUT 55

Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik
Oğuz KARADENİZ 88

Hollanda'da Kadınların Kısmi Süreli İstihdamı ve Etkileri
Recep KAPAR..... 129

İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi /Şenay GÖKBAYRAK 165

Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi
Betül URHAN/Nilay ETİLER..... 191

Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu
Fatime GÜNEŞ 217

Türkıye'de Kadın Eksik İstihdamını Belirleyen Faktörler: Tüik 2009 Hanehalkı İşgücü Anketi Ham Verileri İle Cinsiyete Dayalı Bir Karşılaştırma
Handan KUMAŞ/Atalay ÇAĞLA R..... 249

Karar İncelemesi: Devlet Bütçesinden Ödentili Memur Sendikacılığı Özgürlük ve Bağımsızlık İlkeleriyle Bağdaşmaz Anayasa Mahkemesi Karar
Mesut GÜLMEZ 291

Karar İncelemesi: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun Yurtdışı Hizmet Borçlanması Hakkında 29.09.2010 Tarihli Kararın İncelemesi
Saim OCAK..... 311

Yargıtay Kararları 325

Avrupa Adalet Divanı ve Alman Federal Mahkeme Kararları
Alpay HEKİMLER .....

ÖNSÖZ

Çalışma ve Toplum Dergisinin 29. sayısı, 8 Mart 2011 Dünya Emekçi Kadınlar Günü nedeniyle hazırlanmıştır. Bu özel sayının ana teması "Kadın İstihdamı ve Atipik Çalışma" olarak seçilmiştir. Ülkemizde kadınların çok düşük düzeyde (yüzde 27) olan işgücüne katılım oranının artırılması hedeflenmekte ve işsizliğin azaltılması için açıklanan "istihdam paketleri" ile bir gelişmişlik göstergesi olarak da kabul edilen kadın istihdamı teşvik edilmektedir. Bununla birlikte, istihdamın toplumsal cinsiyet boyutu görmezden gelinmektedir. İşsizlik salt işgücü piyasasında dengenin sağlanmasıyla çözülecek bir sorun olarak görülmekte ve giderek yaygınlaşan atipik çalışma biçimleri kazanılmış hak ve güvencelerin yitirilmesine neden olmaktadır. Kadınlara daha çok atipik çalışma biçimlerinin önerilmesi dolaylı ayrımcılığa yol açmaktadır. Bu nedenle, kadın istihdamını toplumsal cinsiyet eşitsizliği yönünden sorgulayan makaleler bir araya getirilerek soruna dikkat çekilmek istenmiştir.

Değerli hocam Prof. Dr. Meryem Koray "Avrupa Birliği ve Türkiye'de 'Cinsiyet' Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri" başlıklı makalesinde, "cinsiyet" eşitliği politikalarına sol-feminist bir eleştiri getirmektedir. Kapsamlı bir yaklaşımla hem ülkemizde, hem de örnek oluşturan Avrupa Birliği ülkelerinde eşitlik politikalarının sistemdeki yerini ve sosyo-ekonomik sonuçlarını sorgulamaktadır. Cinsiyet eşitliği politikalarının geliştirilmesinde kültürel ve çevresel sorunlara duyarlılık ile feminist ve sol düşünceler arasındaki etkileşimin artırılmasının önemi üzerinde durmaktadır.

"Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma" başlıklı makalemde, evde çalışmanın kadın ve erkekleri niçin farklı etkilediği sorgulanmaktadır. Atipik bir çalışma biçimi olan evde çalışmanın kadınların ekonomik yönden güçlendirilmesinde ve işgücü piyasasında potansiyel olarak var olan cinsiyete dayalı eşitsizliklerin giderilmesinde ne ölçüde etkili olduğu tartışılmaktadır.

Doç Dr. Oğuz Karadeniz "Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik" başlıklı makalesinde, Türkiye'de atipik çalışma biçimleriyle istihdam edilen kadınların sosyal güvenlik hakkından yoksunluğunu irdelemektedir. Tarım, sanayi ve hizmet sektöründe evde çalışma, kısmi süreli ve geçici çalışma biçimleriyle çalışan kadınların sosyal güvenlik sisteminden dışlanmasını titiz bir araştırma sonucu derlediği verilerle ayrıntılı olarak gözler önüne sermektedir.

Yrd. Doç. Dr. Recep Kapar "Hollanda'da Kadınların Kısmi Süreli İstihdamı ve Etkileri" başlıklı makalesinde, Hollanda'da kısmi süreli çalışmanın kadınlar açısından ekonomik ve sosyal etkilerini konu almaktadır. Araştırmasında kısmi süreli çalışmanın kadınlar arasında yaygınlaşmasının gerekçelerini, Hollanda işgücü piyasasının ve toplumsal yapısının özellikleri ile bağlamında açıklamaktadır. Hollanda'nın kadın istihdamının artırılması bakımından diğer ülkeler için bir model oluşturup oluşturmayacağını sorgulamaktadır.

Yrd. Doç Dr. Şenay Gökbayrak "İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi" başlıklı makalesinde, işgücü piyasaları ve sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan dönüşümün kadınların yaşlılık riskine karşı korunmalarına ilişkin etkilerini değerlendirmiştir. Araştırmasında, kamunun güvencesi altındaki emeklilik programlarının kapsamının daraltılması ve piyasanın risklerine açık olan özel emeklilik programlarının teşvik edilmesi yönündeki eğilime dikkat çekmiştir. Bu eğilimi toplumsal cinsiyet boyutu ve özellikle atipik çalışma biçimlerinde yoğunlaşan kadın işgücü açısından sorgulamıştır.

Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi" başlıklı makalelerinde, sağlık sektöründe kadın emeğinin toplumsal cinsiyet açısından çözümlemesini yapmışlardır. Türkiye'de 2003 yılında uygulamaya konulan "Sağlıkta Dönüşüm Programı" çerçevesinde güvenceden yoksun atipik çalışmanın giderek yaygınlaşmasının ve çoğu zaman kadınlarla özdeşleşmesinin gerekçe, biçim ve sonuçlarını incelemişlerdir.

Yrd. Doç Dr. Fatime Güneş "Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu" başlıklı makalesinde, kadın yoksulluğunu çeşitli emek kümeleri açısından incelemiştir. Ülkemizde yoksulluğun ulaştığı boyutları düzenli ya da düzensiz gelir elde eden ve ev kadını kümelerinden oluşan kadınlara yönelik görgül araştırmayla somut bir biçimde ortaya koymuştur.

Yrd. Doç. Dr. Handan Kumaş ve Yrd. Doç Dr. Atalay Çağlar "Türkiye'de Kadın Eksik İstihdamını Belirleyen Faktörler: TÜİK 2009 Hanehalkı İşgücü Anketi Ham Verileri ile Cinsiyete Dayalı Bir Karşılaştırma" başlıklı makalelerinde, Türkiye'de eksik istihdamın yapısını ve eksik istihdamda belirleyici olan faktörleri kadınlar açısından araştırmışlardır. Araştırmalarını kadın ve erkeklerin karşı karşıya oldukları eksik istihdam riskinin öngörülmesine ilişkin ekonometrik bir çalışma ile desteklemişlerdir.

Bu sayıya çok değerli katkılar sağlayan bütün yazarlara ve hakemlere emekleri için teşekkür ediyorum. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikle mücadelede kadınların salt sayısal çoğunluğunun sağlanması yeterli değildir. Eşitlik düşüncesinin özümsenmesi ve savunulması da önem taşımaktadır. Bir başka deyişle, kadın olmak yetmemektedir. Bu nedenle, kadınlara ayrılan bu sayıya konuya duyarlı erkek yazarların katkıda bulunması ayrıca önem taşımaktadır, kendilerine bu bakımdan da teşekkür ederim. Bu sayının hazırlanmasında desteğini esirgemeyen yayın yönetmeni Sayın Murat Özveri'ye, Birleşik Metal-İş Sendikasına ve bütün emeği geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

Prof. Dr. Tijen ERDUT

Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma

Tijen ERDUT*

Özet

Toplumsal cinsiyet bakımından evde çalışma büyük ölçüde kadın çalışması haline gelmiş olan, kadınların genellikle ücretsiz aile çalışanı statüsünde bulunduğu, işbölümünün toplumsal cinsiyete dayandığı ve yaşam alanının kadınlar tarafından ekonomik faaliyet alanına dönüştürüldüğü bir çalışma biçimi olarak tanımlanabilir. Evde çalışma, kadın emeğine ulaşmak isteyen işverenler tarafından toplumsal cinsiyet normlarının aşılmasını sağlayan ideal bir çalışma biçimi olarak değerlendirilmekte, aile içi dayanışmanın, din, etnik ve kast aidiyetinin sağladığı üstünlüklerden yararlanılması ve yasaların aşılarak enformel alana erişilmesinde bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Evde çalışma kadınların "kadın işleri" olarak tanımlanan işlerde, çalışma koşulları üzerinde kontrolü olmaksızın çalıştırılması, toplumsal yaşamdan dışlanması ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin yeniden üretilmesi ile sonuçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Evde çalışma, taşeronlaşma, toplumsal cinsiyet

HOMEWORK FROM GENDER PERSPECTIVE

Abstract

Homework, from gender perspective, can be described as a form of employment performed mostly by women who are in the status of unpaid family members in which the division of labour is decided by gender and the living spaces are transformed into economically active spaces by women. It is considered as an ideal form of employment to overcome gender norms by employers who want to get access to female labour. Employers use homework to benefit from solidarity within households and religious, ethnical and cast identities, as well as to bypass labour legislations through informal labour markets. Homework leads women into so-called "women's work" with no control over working conditions and isolation from social life thus reproduces gender inequality.

Keywords: Homework, subcontracting, gender

* *Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.*

Giriş

Ücretli ve ücretsiz çalışma ile işgücü esnekliği arasında bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ, toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinden kurulmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadınların üretici rolünü, yeniden üretici rolüyle birleştirmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, evde çalışmanın artışı, bir yandan üretim ve işgücü esnekliği sunarken, diğer yandan ailede ve işgücü piyasasında potansiyel olarak var olan cinsiyete dayalı eşitsizlikleri de yeniden üretmektedir.

Bu araştırmada çalışma biçimlerinden biri olan evde çalışmanın kadın ve erkekleri niçin farklı etkilediği sorgulanacaktır. Bu amaçla toplumsal cinsiyet bakımından evde çalışma, gerekçeleri ve sonuçları çözümlenecektir.

A. Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma Kavramı

1. Tanım

Günümüzde evde çalışma çokuluslu işletmelerin esneklik stratejileri doğrultusunda gerçekleştirdikleri uluslararası taşeronluk faaliyetlerinin bir parçası haline gelmiş ve daha heterojen bir nitelik kazanmıştır. Ancak evde çalışma çoğunlukla kadınların, niteliksiz işlerde ve enformel istihdam edildiği bir çalışma biçimi olarak geleneksel özelliklerini yitirmemiştir[1]. Değer zincirlerinde üretim ve işgücü maliyetleri alt katmanlara doğru aktarılırken, taşeron işletmeler ve evde çalışanlar çokuluslu işletmelere bağımlı hale gelmiştir. Hazır giyim ve dericilik endüstrisinin emek yoğun imalat aşamalarında, sebze ve meyve üretiminde, puro sarma, halı dokuma, yiyecek hazırlama ya da ürünleri ayıklama, temizleme, paketleme ve etiketleme gibi çok çeşitli işlerde çalışan kadınların sayısı artmıştır[2].

Evde çalışma hem kapsadığı çalışan grupları, hem de uygulandığı sektörler bakımından son derece heterojendir. Gerçekten, erkekler de evde çalışmaya katılmakta, hizmetler sektöründeki işler de giderek evlerde görülmeye başlamaktadır. Bununla birlikte, çoğu "yeni"[3] evde çalışanın, geleneksel evde çalışmayı çağrıştıracak biçimde, rutin büro işlerini yapan kadınlar olduğu

[1] Lena LAVINAS, Bila SORJ, Leila LINHARES, Angela JORGE; "Home work in Brazil: New contractual Arrangements" SEEDS Series on Homeworkers in the Global Economy, Working Paper No. 7, International Labour Office, Geneva, 1999, s. 2.

[2] Shihabuddin MAHMUD; "Women and the transformation of domestic spaces for income generation in Dhakka bustees," Cities. Vol. 20, No. 5, 2003, s. 322. Elisabeth PRUGL, Irene TINKER; "Microentrepreneurs and homeworkers: Convergent categories," World Development. Vol. 25, No. 9, 1997, s. 1472.

[3] "Yeni" evde çalışanlar, profesyoneller ve yöneticiler gibi nitelikli hizmet işleri ile tekrara dayalı niteliksiz hizmet işlerinde çalışanlardır.

görülmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından, kadınların dikiş makinesinin ya da bilgisayarın başında olmalarının bir farkı bulunmamaktadır[4].

Kadınların evde çalışmaya katılma olasılığının erkeklerden daha yüksek olduğu bilinmektedir[5]. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde yoksul yerleşimlerdeki kadınlar üretim, yeniden üretim ve cemaat ilişkilerinin yönetimi olmak üzere üstlendikleri "üçlü rol" bağlamında evde çalışmaya katılmaktadır[6]. Bu bağlamda kadınlar, geleneksel ve ailevi sorumluluklar yükleyen toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün yanı sıra, cemaat ile güçlü bağları nedeniyle de evde çalışanların çoğunluğunu oluşturmaktadır[7].

Evde çalışmanın diğer ev işlerinden farkı ücretli olmasıdır[8]. Bununla birlikte, evde çalışanların çoğunun istihdam statüsü belirsizdir. Uygulamada evde çalışanların işçi statüsünde yer aldığı kabul edilmemektedir. Evde çalışanların bir kısmının yasal anlamda kendi hesabına iş gördükleri kabul edilmesine rağmen, esasen büyük çoğunluğu kayıt dışı ve enformel olarak çalışmaktadır. Evde çalışmanın enformelliği, yasal düzenlemelerin dışında kalmasına ve çalışanların sömürüye açık hale gelmesine yol açmaktadır[9]. İstihdam statüsü tartışmalarında ise toplumsal cinsiyet boyutu yeterince dikkate alınmamaktadır.

Geleneksel bir yapısı olan evde çalışma bakımından, toplumsal cinsiyet rolleri ve üretim alanları arasında yakın bir ilgi bulunmaktadır[10]. Buna göre, kimin, hangi alanı, ne zaman ve hangi amaçla kullanacağı toplumsal cinsiyet normlarıyla belirlenmiştir[11]. Kişilerin evlerini kendi girişimleriyle ekonomik faaliyete uygun hale getirmesi hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde gözlenen bir gelişmedir. Bunun için kadınların belirleyici rolünden yararlanılmaktadır[12].

Toplumsal cinsiyet bakımından evde çalışma, kadınların yoğun olduğu, kadınların genellikle aile içerisinde ücretsiz çalıştığı, işbölümünün toplumsal cinsiyete göre belirlendiği ve evin kadınlar tarafından ekonomik faaliyet alanına dönüştürüldüğü bir çalışma biçimi olarak tanımlanabilir.

---

[4] Madeleine LEONARD; "Old wine in new bottles? Women working inside and outside household," Women's Studies International Forum. Vol. 24, No. 1, 2001, s. 72.

[5] ILO; Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. International Labour Office, Geneva, 2002, s. 43.

[6] Shayer GHAFUR; "Gender implications of space use in home-based work: evidences from slums in Bangladesh," Habitat International. No. 26, 2002, s. 34.

[7] LAVINAS, SORJ, LINHARES, JORGE; s. 2.

[8] Marlea CLARKE, Shane GODFREY, Jan THERON; "Homework in the clothing industry," Labour and Enterprise Project Homework Research Report. University of Cape Town, 2005, s. 5.

[9] Dena FREEMAN; "Homeworkers in global supply chains," Greener Management International. No. 43, Autumn 2003, s. 113.

[10] LAVINAS, SORJ, LINHARES, JORGE; s. 7.

[11] GHAFUR; s. 34.

[12] MAHMUD; s. 322.

2. Unsurları

a. Kadın Çalışması

Dünyada evde çalışanların yarısından fazlası, çocukları veya diğer aile sorumlulukları nedeniyle gün boyu evlerinde bulunmaları gereken, kadınlardır. Evde çalışanlar arasında kadınların oranı, hem gelişmiş ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde çok yüksektir[13]. Doksanlı yıllarda Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, İngiltere ve Hollanda'da evde çalışan tanımına uyanların yüzde 95'i, Fransa'da yüzde 84'ü, İspanya'da yüzde 75'i kadındır. Brezilya'da evde parça başına çalışanların büyük çoğunluğu kadındır[14]. Hindistan'da evde çalışmaya katılanların yüzde 84'ü, Endonezya ve Filipinlerde ise yüzde 80'den fazlası kadındır[15]. Pakistan'da kadın işgücünün yüzde 60'ı evde çalışmaktadır[16].

Kadınların evde çalışmalarının temel gerekçesi ev işleri ve çocuk, hasta veya yaşlı aile üyelerinin bakımı gibi geleneksel yükümlülüklerini gelir getirici faaliyetlerle birlikte yerine getirebilmektir[17]. Meksika'da evde çalışanların yüzde 60'ının, çalışma saatlerinin esnek olmasını istedikleri ve ulaşım giderlerinden tasarruf sağladıkları için, ev dışındaki daha yüksek ücretli iş önerisini kabul etmeyeceği belirlenmiştir. Kadınların eve bağlı kalmalarının gerekçeleri arasında, ev işlerini kolaylaştıracak sürekli akan sudan veya elektrikli ev araçlarından yoksun olmaları da bulunmaktadır. Ayrıca, kamusal bakım hizmetlerinin bulunmaması ve özel bakım hizmetlerinden yararlanmanın maliyetinin çok yüksek olması kadınların evlerinin dışında çalışmalarını engellemektedir. Arjantin'de evde çalışan kadınlar çocukları büyüdüğünde ev dışında bir iş bulmayı umduklarını belirtmektedir[18].

---

[13] Wendy CUNNINGHAM, Carlos Ramos GOMEZ; "The home as factory floor: Employment and remuneration of home-based workers," Latin American and Caribbean Annual Study; From Natural Resources to the Knowledge Economy. The World Bank, 1999, s. 7.

[14] Renana JHABVALA, Jane TATE; "Out of the shadows: Homebased workers organize for international recognition," SEEDS Working Paper, No. 18, 1996, s. 4.

[15] Santos MEHROTRA, Mario BIGGERI; "Social Protection in the Informal Economy: Home Based Women Workers and Outsourced Manufacturing in Asia," Working Paper No. 97, United Nations Children's Fund (UNICEF) Innocenti Research Centre, December 2002, s. 42.

[16] ILO; **Recognising** and Supporting Home-based Workers, South Asian Regional Consultation on National Policy for Home-based Workers in Pakistan. Women's Employment Concerns and Working Conditions in Pakistan (WEC-PK), International Labour Organization, 2010, s. 3.

[17] Manuela TOMEI; "Home work in selected Latin American countries: A comparative view," Infocus Programme on Boosting Employment through Small Enterprise Development (IFP/SED) Job Creation and Enterprise Department, International Labour Office, 2000, s. 18.

[18] CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 7.

Bununla birlikte, bakım sorumluluklarının olmaması halinde de kadınlar evin dışında çalışmak için eşlerinden izin almakta güçlük çekebilecektir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne göre, kadınların ev dışındaki ücretli istihdamı iki yönlü toplumsal baskıya neden olmaktadır. Bir yandan, kadının dışarıda çalışması halinde erkek, ailenin geçimini sağlayan tek kişi olarak sorumluluğunu yerine getiremediği anlamına geleceği için kendisini tehdit altında hissetmekte ve saygınlığını yitirmekten çekinmektedir. Diğer yandan, evin ve çocukların bakımından sorumlu tutulduğundan, kadının konumu da zayıflatılmış olmaktadır. Bu nedenle, evde çalışma tercih edilmektedir[19].

Evde çalışma, esasen endüstri devrimi yıllarından bu yana eşlerinin geliri yetersiz olan evli ve çocuklu kadınların tercih ettiği bir çalışma biçimi olmuştur. Günümüzde işsizliğin artması, formel istihdam fırsatlarının sınırlanması, ücret artışlarının baskı altına alınması, sendikasızlaştırma nedeniyle pazarlık gücünün zayıflatılmış olması ve refah yardımlarında kesintiye gidilmesi evde çalışmayı bir seçenek haline getirmiştir[20]. Evde çalışmak zorunda kalanlardan bir kısmı, işletmelerin esneklik gerekçesiyle istihdamı dışsallaştırarak parça başına çalışma sistemine geçmesi sonucu sürekli işlerini yitiren veya çocuk sahibi olduğu için işlerinden çıkarılan kadınlardır[21]. Bu nedenle, evde çalışma salt kadınların evde çalışmayı değil, aynı zamanda işverenlerin de maliyetleri azaltıcı bir strateji olarak taşeronlar aracılığıyla evde çalıştırmayı tercih etmesi nedeniyle artmaktadır[22].

Evde çalışma, kadınların işgücü piyasasındaki zayıf konumlarından da kaynaklanmaktadır[23]. Kadınlar eğitim olanaklarından yeterince yararlanamadığı için niteliksiz işlerde düşük ücretle evden çalışmayı kabul etme eğilimindedir. Taşeronlar da maliyetlerini azaltmak için eğitimsiz veya pek az eğitim almış kadınları tercih etmektedir[24].

b. Ücretsiz Aile Çalışması

Evde çalışanlar ücretli veya serbest çalışabilmektedir[25]. Ancak ücretli ya da serbest çalışan olarak iki statüden birinde yer almaları gereği, evde çalışan kadınların

[19] TOMEI; s. 8. CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 7–8.
[20] TOMEI; s. 8.
[21] FREEMAN; s. 111.
[22] Martha CHEN, Jennefer SEBSTAD, Lesley O'CONNEL; "Counting the invisible workforce: The case of homebased workers," World Development. Vol. 27, No. 3, 1999, s. 607.
[23] Gisela SCHNEIDER DE VILLEGAS; "Home work: A case for social protection," International Labour Review. Vol. 29, No. 4, 1990, s. 425–426.
[24] Dorothy McMORMICK, Hubert SCHMITZ; Manual for Value Chain Research on Homeworkers in the Garment Industry, 2001, s. 13 ve 15.
[25] Ranta SUDARSHAN, Jeemol UNNI; "When home-based workers raise their voices: An Indian perspective," SAIS Review. Vol. XX, No. 1, Winter-Spring 2001, s. 112.

işgücü piyasasına katılımını biçimlendiren etkenlerin dikkate alınmadığını göstermektedir. Ayrıca kadınların ev ile bağlarının ev dışında ücretli istihdama katılmaları için fırsatları sınırladığı da göz ardı edilmektedir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet boyutu ihmal edilmiş olmaktadır[26].

Ücretli veya serbest çalışan statüleri, liberal ideolojinin özgür birey varsayımına dayanmaktadır. Feminist yaklaşımda, bireylerin işgücünü sunmakta özgür olduğu varsayımının kadınlar için geçerli olmadığı konusunda düşünce birliği sağlanmıştır. Çünkü evde çalışan kadınların geleneksel rolleri, ücretli çalışmalarını etkilemektedir. Kadınların ev kadını veya ücretsiz aile çalışanı olarak görülmesi ve toplumsal yaşamdan dışlanmaları, işgücünü en yüksek ücret düzeyinden sunmalarını engellemektedir. Kadınlardan ücretli faaliyetlerini ailenin, hanehalkının[27] veya aile işletmesinin gereksinimlerine göre düzenlemeleri istenmektedir. Diğer yandan, kadınların serbest çalışan sayılmaları da güç görünmektedir. Çünkü kadınların ekonomik katkısı çoğunlukla erkeklerin girişimciliği altında gerçekleşmekte ve kar fırsatlarını araştırmak için evden uzaklaşarak riske atılmaları engellenmektedir. Uygulamada evde çalışan kadınlar ne işçi, ne de serbest çalışan tanımlarına uymayan bir konumda çalışmaktadır. Bu nedenle, evde çalışma bakımından bağımlı veya serbest çalışan/mikro girişimci arasındaki ayırım da anlamını yitirmektedir[28].

Kadınların çalışarak toplumsal konumlarını güçlendirmeleri, yaptıkları işin toplumsal yaşama katılımlarını sağlaması, elde ettikleri gelirin görece yüksek ve düzenli olmasına bağlıdır. Ancak evde çalışmanın güçlendirici etkisi, kadınlara bağımsızlık ve görünürlük sağlayan diğer çalışma biçimlerinden, daha sınırlıdır. Çünkü evde çalışan kadınların statüsü daha çok ücretsiz aile çalışanına[29] yakındır. Bu nedenle, evde çalışmanın ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürme potansiyeli tartışmalıdır[30].

c. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Kadın ve erkek işlerinin farklı olduğu klişesi ile işgücü piyasasındaki ücretli çalışma ve yeniden üretim faaliyetlerinde ücretsiz çalışma arasında bağ kurulmaktadır. Bu bağ, ücretli ve ücretsiz çalışmanın, toplumsal cinsiyet rollerine özgü kılınarak birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kadınların

[26] Elisabeth PRUGL, Irene TINKER; "Microentrepreneurs and homeworkers: Convergent categories," World Development. Vol. 25, No. 9, 1997, s. 1474–1476.

[27] Hanehalkı kavramı aile üyeleriyle birlikte aile işletmesi için çalışan akrabaları da içerecek biçimde kullanılmıştır.

[28] PRUGL, TINKER; s. 1476.

[29] Pakistan'da evde çalışan kadınların yüzde 59,2'si ücretsiz aile çalışanı, yüzde 15,2'si serbest çalışan statüsündedir. ILO; Recognising, s. 10.

[30] Paula KANTOR; "Women's empowerment through home-based work: Evidence from India," Development and Change. Vol. 34, No. 3, 2003, s. 426 ve 429.

çalışması ücretli de olsa toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün genişletilmiş biçimi gibi algılanmaktadır. İşgücü piyasası da karşılaştırmalı üstünlüklerine göre uzmanlaşan bireylerin serbest tercihleriyle değil, bireylerin tercihlerini baskı altında tutan toplumsal normlar tarafından biçimlendirilmiş olmaktadır[31].

Toplumsal cinsiyet normlarının kadınların işgücü piyasasındaki akıcılığını ve seçme özgürlüğünü kısıtlaması hem çalışma, hem de aile ilişkilerini etkilemektedir[32]. Bu anlamda evde çalışma geleneksel güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Gerçekten, evde çalışan kadın ile siparişi getiren ve bitmiş işi teslim alan erkek aracı arasındaki ilişki salt toplumsal cinsiyet ilişkilerine değil, aynı zamanda güç ve statüdeki farklılıklara da örnek oluşturmaktadır[33]. Evde çalışan kadınlarla etkileşim halinde olanlar, kadınları evin geçimini sağlayan erkek aile reisine bağımlı ev kadınları olarak algılamaktadır[34].

Evde çalışmada erkekler çoğunlukla taşeron veya aracı rolünü üstlenmektedir. Görevleri, işlenecek malzemelerin alınması ve bitmiş işlerin toplanarak taşerona teslim edilmesidir[35]. Erkekler evdeki çalışmaya doğrudan katılmasalar da kadınların çalışacakları süre ve elde edecekleri gelir hakkında daha çok bilgiye sahiptir. Parça başına ücret oranları da hanehalkının erkek üyeleriyle pazarlık edilmektedir. Erkek aile üyelerinin evde çalışmanın bazı aşamalarına, özellikle pazarlamaya katılmaları, gelir üzerinde hak iddia etmelerine neden olmaktadır. Kadınların piyasaya erişimi salt bir erkeğin aracılığıyla sağlayabilmesi, kendileri için biraz gelir ayırma olanağından yoksun kalmalarına neden olmaktadır[36].

Yerleşik uygulamalar ve beklentiler anlamında toplumsal normlar kadınların pazarlık[37] gücünü hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Buna göre

---

[31] Karin Astrid SIEGMANN; "The agreement on textiles and clothing: Potential effects on gendered employment in Pakistan," International Labour Review. Vol. 144, No. 4, 2005, s. 415.

[32] Peter KELLET, A. Graham TIPPLE; "The home as workplace: a study of income generating activities within the domestic setting," Environment and Urbanization. Vol. 12, No. 1, April 2000, s. 211.

[33] McMORMICK, SCHMITZ; s. 37.

[34] Elisabeth PRUGL; "Home-based workers: A comparative exploration of Mies's theory of housewifization," Frontiers. Vol 17, No. 1, 1996, s. 116.

[35] Jane TASSIE; "Home-based workers at risk: Outworkers and occupational health and safety," Safety Science. Vol. 25, No. 1–3, 1997, s. 182.

[36] KANTOR; s. 429. PRUGL, TINKER; s. 1476. Swasti MITTER; "Industrial restructuring and manufacturing homework: immigrant women in the UK clothing industry," Capital and Class. No. 27, Winter 1985, s. 65.

[37] Nihai sonucun boşanma olabileceği evlilik ilişkisinde, eşlerden birinin diğerinin tercihlerini bastırma isteği karşısında, eşlerin evlilik dışındaki seçenekleri önemli bir rol oynamaktadır. Eşlerin her birinin kullanabileceği kaynaklar, pazarlık sonucunun kendi tercihlerine uygunluğunu belirleyebilmektedir. Evlilik ilişkisi dışında kaynaklara erişimi

doğrudan pazarlık etme yetenekleri ve isteklerini, dolaylı olarak da pazarlık güçlerini artıracak kaynaklara[38] erişimlerini kısıtlamaktadır. Kadınlar ekonomik olarak erkekleri desteklediklerinde bile bazı işleri gördükleri için erkeklerle ilişkilerini sürdürmek zorunda kalmaktadır. Kendi tercihlerini ileri sürmek için ekonomik statülerini açık bir biçimde kullanmaktan çekinmekte, bunun yerine uzlaşmak zorunda kalmaktadır. Çünkü kadınlar toplumsal ilişkilerini düzenlemek ve zan altında kalmaktan ya da toplumsal düşmanlıktan kaçınmak için bir erkeğe (baba, koca, erkek kardeş) bağımlıdırlar[39]. Bu nedenle, kadınların aile içerisindeki pazarlık konumları ender olarak güçlenmektedir.

d. Evin Ekonomik Faaliyet Alanına Dönüşmesi

Evde çalışmaya ilişkin araştırmalar, kadınların hanehalkı düzeyindeki üretken çalışmalarını ya ev işlerinden farklı bir kategoride ele alınması gereği ya da çift mesai yükü üzerinde durarak birbirinden ayrı alanlar içine hapsettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu araştırmalarda kadınların yaşam alanlarını, gelir getirici faaliyetler ile aile üyelerinin günlük gereksinimlerini bağdaştıracak biçimde organize etmesinin gözden kaçırıldığı ileri sürülmektedir[40]. Yoksul kadınların, yerleşimlerinde sunulmasa bile, kendileri gibi, görünmez olan alanlarını yaratmakta büyük başarı gösterdikleri belirtilmektedir[41].

Evde çalışanlar gelişmiş ülkelerde ayrı bir çalışma odası, mutfağı veya yatak odası olmayan tek odalı küçük dairelerde, gelişmekte olan ülkelerde ise büyük kentlerin çevresindeki gecekondu bölgelerinde veya elektrik ya da sürekli akan suyun olmadığı kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır[42]. Bu alanlar yoksul kadınların yaşamda kalma stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir[43]. Kentlere göç eden kadınların ailenin yaşamını sürdürdüğü alanları dönüştürmek için harcadığı büyük çabanın gerisinde, kentli kimliğini kazanma amacının da bulunduğu ileri sürülmektedir[44].

Örneğin, Delhi, Jahangir Puri gecekondu bölgesindeki yedi metre karelik tek odalı evler, aynı zamanda burada yaşayan ailelerin işyeridir. Cam ve metal bileziklerin (halhal) satışı ile geçinen bir çiftin bileziklerin boyanması, parlatılması ve gruplanması için üzerinde uyunan hasırı toplaması ve döşeme üzerinde saklanan,

sınırlı olan tarafın uzlaşma olasılığı yüksek, pazarlığı kendi tercihleri yönünde sonuçlandırma olasılığı ise düşüktür. KANTOR; s. 427.

[38] Bu kaynaklara örnek olarak, iş fırsatları, eğitim, aile desteği, arkadaşlarla iletişim ve kadınlara nafaka bağlanmasını sağlayan yasalar verilebilir. A. k.; s. 427.

[39] A. k.; s. 426.

[40] GHAFUR; s. 34.

[41] MAHMUD; s. 327.

[42] FREEMAN; s. 111.

[43] GHAFUR; s. 33.

[44] MAHMUD; s. 328.

tavana asılan veya bir rafa konulan bileziklerin yayılması için yer açması gerekmektedir. Sokaklarda satış yapmak görevini üstlenen erkeğin kullandığı el arabası, evin içinde saklamak için yeterli alan olmadığından, her sabah yüklenmek ve her akşam boşaltılmak zorundadır[45].

Evde çalışanların, esasen, barınma sorunları vardır. Yer darlığına ek olarak bu evlerin pek çoğu aydınlatma veya diğer olanaklar yönünden yetersizdir. Yangın ve hırsızlık gibi tehlikelere de açıktır. Kadınların çoğunun evlerinin mülkiyeti kendilerine ait olmadığı gibi, kendilerini kocalarının, akrabalarının, ev sahibinin veya yerel yönetimlerin isteğine göre tam anlamıyla "sokakta" bulabilmektedirler[46]. Evde çalışanların yapabilecekleri işlerin türü ve verimlilikleri de çalışmak ve depolamak için uygun olan alanın büyüklüğüne veya elektriğin ve suyun olup olmamasına göre kısıtlanabilmektedir. Örneğin, Hindistan'ın Ahmedabad kentinde yıkılmaya yüz tutmuş harap barınaklarda yaşayan yoksul kadınlar, hiç kimsenin kendilerine parça başına giysi işi vermeye istekli olmadığından yakınmaktadır. Gerekçe olarak da evlerin koşullarının kötü olmasını ve temiz depolama alanları bulunmamasını gösterdiklerini bildirmektedirler. Bu nedenle, gerekli dikiş becerilerine sahip olmalarına rağmen, geçici işçilik veya çöp toplayıcılığı yapmak zorunda kalmaktadırlar[47].

Dakka'da ise farklı özellikler taşıyan üç gecekondu[48] bölgesinde, evde çalışmanın değişik türleri yaygınlaşmıştır. Birinci gecekondu (Babupura) bölgesinde hanehalkları kiraladıkları dört metre karelik odalarda yaşamaktadır. Sokaklarda satacakları yiyecekleri hazırlamak için yine uyudukları tek odayı kullanmakta, bazen de odaların önündeki patikada pişirmektedir. Sekiz metre karelik gecekonduların (Badal Mia) olduğu bölgede ise hazır giyim işleri için yatak odaları, yiyecek hazırlamak için patika en kullanışlı alanlardır. Ortak alanların esaslı biçimde dönüşümü gecekondu kadınları tarafından yemek pişirmek gibi bir amaçla ve karşılıklı rızayla yapılmaktadır. Üçüncü bölgedeki daha büyük gecekonduların (Ershad Nagar) sakinlerinin kendi bakkal, giysi dükkânlarını açtığı ve yatak odası, veranda, avlu veya kaldırım gibi birçok alanı değiştirdiği ya da satış yerine dönüştürdüğü görülmektedir[49].

---

[45] KELLET, TIPPLE; s. 203–204.

[46] JHABVALA, TATE; s. 10.

[47] Martha CHEN; "The business environment and the informal economy: creating conditions for poverty reduction," Paper for Committee of Donor Agencies of Small Enterprise Development Conference on "Reforming the Business Environment" November 2005, Cairo Egypt, s. 12.

[48] Babupara, mafyanın sahip olduğu kent merkezindeki kaçak gecekondular, Badal Mia, özel kişilerden kiralanan ara bölgedeki gecekondular ve Ershad Nagar, kamu arazisi üzerinde kurulu, göç edenlerin yaşadığı kent dışındaki kamplardır. MAHMUD; s. 324.

[49] A. k.; s. 326–327.

B. Kadınların Evde Çalıştırılma Gerekçeleri

Evde çalışma, kadın işgücüne ulaşmak isteyen işverenler tarafından toplumsal cinsiyet normlarının aşılmasında ideal bir çalışma biçimi olarak değerlendirilmekte, aile içi dayanışmanın, din, etnik ve kast aidiyetinin sağlayacağı üstünlüklerden yararlanılması ve yasaların aşılarak enformel alana erişilmesinde etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

1. Toplumsal Cinsiyet Normlarını Aşma

Evin "mahrem" bir yanı olduğu pek çok kültürde kabul edilmektedir[50]. Ancak kapitalist üretim ilişkileri evde çalışma yoluyla çok fazla engelle karşılaşmaksızın ataerkil sistemin toplumsal cinsiyet ilişkilerine nüfuz edebilmektedir. Gerçekten, evde çalışan kadınların çoğu 20'li - 30'lu yaşlardadır ve küçük çocukları vardır. Tipik olarak, ücretli çalışmayı çocuk bakımı ve aile sorumluluklarıyla bağdaştırabilmek için evde çalışmaktadırlar. Bu nedenle evde çalışmada başlanması ve bırakılması görece kolay basit işler tasarlanmıştır. Tasarımın amacı, evde çalışmanın ev işleri ve çocuk bakımıyla bağdaştırılabilir görünmesini sağlamaktır[51].

Parça başına çalıştırma sisteminde malzemelere yaptıkları yatırımları riske atmak istemeyen işverenlerin çıkarları, işletme dışında güven veren ve tanıdık bir işçi grubuna sahip olmalarını gerektirmektedir. Orta yaştaki evli ve çocuklu kadınlar, işverenlere, bekâr kadınlardan daha çok güven vermektedir. Çünkü evli kadınlar için çalışma seçenekleri toplumsal normlar tarafından sınırlanırken, evli olmayan kadınların ev dışında çalışma fırsatları bulması ve kabul edilmesi olasılığı daha yüksektir. Gerçekten, bekâr kadınlar daha çok işletmelerde çalışmayı tercih etmektedir[52].

Diğer yandan, işverenlerin bu özellikleri taşıyan kadınlara yönelik tercihi, evde çalışma ile ev işlerinin gerekleri arasındaki benzerlikten kaynaklanmaktadır[53]. İşverenlerin işe alma stratejileri incelendiğinde, kadınların ev ve çocuk bakımından sorumlu olduğu ve bazı işlere "doğal" yatkınlıklarının bulunduğu inanışına dayanan, geleneksel toplumsal cinsiyet tutumlarını özümsedikleri görülmektedir[54]. Gerçekten, hazır giyim endüstrisindeki bir araştırmada işletmelerin evde çalışmayı yönetme biçimlerinde ailedeki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü esas aldıkları sonucuna varılmıştır[55].

---

[50] KELLET, TIPPLE; s. 212.
[51] Belinda LEACH; "Industrial homework economic restructuring and the meaning of work," Labour/Le Travail. No. 41, Spring 1998, s. 110 ve 114. FREEMAN; s. 111.
[52] LAVINAS, SORJ, LINHARES, JORGE; s. 7.
[53] A. k.; s. 7.
[54] LEONARD; s. 74.
[55] LAVINAS, SORJ, LINHARES, JORGE; s. 7.

Evde çalışma işveren tarafından doğrudan gözetilemediği için, işin gereklerine en iyi uyum sağlayabilecek çalışanların seçilmesi gerekmektedir. Taşeronlaştırılmış işler için temel gereklerden biri, önceden belirlenmiş teslim sürelerine uyulmasıdır. Kadınların çocuklarına bakmaları, zamanlarının çoğunu evde, yani görünürde kendine ait işyerinde, geçirdikleri anlamına gelmektedir. Bu anlamda, kadın evde çalışanların geleneksel faaliyetlerinin özellikleri, işverenlerin belirlediği teslim sürelerine uymayı kolaylaştıran bir etki yapmaktadır. Örneğin, Brezilya'da yapılan araştırmalarda öz disiplin, taahhüt ve ciddiyetin yüksek değerler olarak kabul edildiği ve orta yaştaki evli ve çocuklu kadınların bu değerleri taşıdığı algısının yerleşik olduğu saptanmıştır[56].

Kadınlar, çalışma programlarını ailenin gereksinimlerini ihmal etmeksizin, ancak bütün zamanlarını işverenlerin taleplerini karşılamak için çalışarak düzenleme eğilimindedir. Bu nedenle, kadınların evde çalışması aynı anda iki farklı düzende birden faaliyet göstermeyi gerektirmektedir. Bunlardan biri her an hazır olabilmeyi ve bakım beklentilerini karşılayabilmeyi gerektirirken, diğeri verimlilikle ölçmeyi içerir[57]. Bir başka deyişle, ev yaşamının rutin döngüsü bir yandan gün boyunca verimlilikte düşüşe neden olabilecek sürekli kesintileri kapsamasına rağmen, diğer yandan işe ayrılacak sürenin düzenliliğini güvence altına almaktadır. Ancak üretim akışının güvenceye alınmasında bu tür özellikler yeterli görülmemektedir. Bu nedenle, bazı işletmeler ikramiyeler ve ödüllerin yanı sıra, teslim süresi aşıldığında parça başına ücrette indirim yapılması gibi cezalar da uygulamaktadır[58].

2. Aile İçi Dayanışmadan Yararlanma

Gelişmekte olan ülkelerde evde çalışanlar tipik olarak geniş aileler halinde yaşarlar. Aileler akraba ve komşularıyla aynı evi, bahçeyi ya da sokağı paylaşabilmektedir. Dış alanların ortaklaşa kullanımı, kısmen küçük ve kalabalık evlerin alan sıkıntısı yaratması, kısmen de aile bağlarının ve sosyal ağların bu ülkelerde daha güçlü olmasından kaynaklanmaktadır[59]. Bu ülkelerde evde çalışılması, aileyi bir arada tutmanın, güç ve güvencenin bir aracı olarak görülmektedir[60].

Bu nedenle, evde çalışanlar arasında bir tür "doğal" gruplaşma vardır. Aynı türde ürünleri üreten hanehalkları çoğunlukla belirli coğrafi yerleşimlerde yoğunlaşmaktadır. Gruplaşma aynı zamanda, işlem maliyetlerinin azaltılması ve olumlu dışsallıkların artırılması için uygulanan doğal bir stratejidir. Çünkü aracılar ve işverenler girdi ve hammadde dağıtımı, ürünlerin toplanması, sözleşmenin

[56] A. k.; s. 7.
[57] Debra OSNOWITZ; "Managing time in domestic space: Home-based contractors and household work," Gender and Society. Vol. 19, No. 1, February 2005, s. 85.
[58] LAVINAS, SORJ, LINHARES, JORGE; s. 7.
[59] FREEMAN; s. 112.
[60] TOMEI; s. 8.

yapılması ya da bilginin, diğer iletişim araçlarının kullanılabilir olmadığı koşullarda, yayılması gibi taşeronlukla ilgili işlemleri azaltmaya gereksinim duyar. Ayrıca, bir ürün türünde uzmanlaşma yerel işgücünün becerilerini ve verimliliğini iyileştirmektedir[61].

Bu anlamda, hanehalkının ortalama boyutu evde çalışmaya yatkınlık için önemlidir. Evde çalışmanın yaygın olduğu ülkelerden Pakistan'da hanehalkı üyeleri ortalama 7,6 kişi ile çok yüksektir, Filipinler'de ortalama 6,1 kişi, Endonezya'da 5,5 ve Hindistan'da 5,2 kişidir. Tayland'da hanehalkı ortalama üye sayısı 4 kişinin altında olup, oldukça düşüktür. Eğer hanehalkı başına çocuk sayısına göre sıralanırsa bu ülkeler yine aynı grupta yer almaktadır. Demografik değişim, ülkelere göre farklılık gösterse de çocukların evde çalışmaya katılımlarını etkileyeceği için önem taşımaktadır[62].

Değer zincirlerinde çok küçük bir miktarda gelir elde ettiklerinden evde çalışanların sömürü koşullarında çalıştıkları bilinmektedir. Örneğin, Pakistan'da evde çalışanlar ürettikleri tütsü çubuklarının perakende fiyatının ancak binde 6'sını alabilmektedir. Avustralya'da evde çalışanlara ürettikleri gömleğin perakende fiyatının yüzde 6'sı, aracıya ise yüzde 17'si oranında ödeme yapılmaktadır[63]. Ancak sömürü, dışlanma riski altında topluca çok küçük bir grupta çalıştıkları ve yaşadıkları zaman daha da artmaktadır. Özellikle siparişin yoğun olduğu dönemlerde çok uzun saatlerle, çok düşük parça başına ücretle ve ücretleri çoğu zaman geç ödenerek çalıştırılmaktadırlar[64].

Evde çalışmadan elde edilen gelir salt yetersiz değil, aynı zamanda da düzensizdir. Bir işte uzun süre ve tek bir işveren için çalışmanın üstünlükleri düşünüldüğünde, evde çalışanlar ile taşeronlar arasındaki ilişkinin istikrarsızlığı dikkat çekmektedir. Evde çalışanlar bazen aylarca çalışacak iş bulamamakta, bazen de bir daha iş verilmeyeceğinden korktukları için itiraz etme şansı olmaksızın bahçeye kurulan tezgâhta gece gündüz çalışmak zorunda kalmaktadır. Araştırmalarda evde çalışanlar ve taşeronlar arasındaki genellikle herhangi bir sözleşmeye dayanmayan ilişkinin istikrarını sağlayan birkaç kontrol biçimi saptanmıştır. Bunlardan biri, hem taşeronun, hem de evde çalışanın aynı cemaatin üyesi, akraba veya komşu olmasıdır. Bir başka kontrol ve korunma yöntemi, Tayland'da olduğu gibi "eşgüdüm sağlayan" bir ailenin bulunmasıdır. Bu ülkede karma tohum üreten aileler, kendisi de karma tohum üreticisi olan ve eşgüdüm sağlama rolünü üstlenen bir aileye bağlıdır. Ailenin oynadığı rol, üretici hanehalkları ve taşeronlar arasında ilişki kurmaktır. Ancak bu ailenin diğer ailelerle anlaşmazlığının olmaması koşulu aranmaktadır[65].

[61] MEHROTRA, BIGGERI; s. 11.
[62] A. k; s. 35.
[63] A. k; s. 31. CLARKE, GODFREY, THERON; s. 9.
[64] MEHROTRA, BIGGERI; s. 67.
[65] A. k; s. 33 ve 67.

3. Din, Etnik ve Kast Aidiyetini Kullanma

Gelişmiş ülkelerde evde çalışanların büyük çoğunluğunu etnik cemaatlerin üyesi göçmenler oluşturmaktadır. Bu cemaatlerin üyesi göçmen kadınlar için ev dışında çalışma fırsatları toplumsal cinsiyet normlarının yanı sıra, geleneksel güç ilişkileriyle de sınırlanmıştır[66]. Bu nedenle, göçmenlerin değer zincirlerine eklemlenme biçimleri, kadınlarının namusları hakkında son derece duyarlı etnik cemaatlerin geleneksel değerleriyle yakından ilgilidir. Parça başına çalışmaya dayalı etnik işletmelerin uluslararası taşeronluk sistemindeki rolü giderek artmaktadır. Bu rol, evde çalışanlar gibi, kadın göçmenlerin güncel ekonomik sistem içerisindeki konumunun açıklanması bakımından da önemlidir. Çünkü kadın işgücü etnik ekonominin gelişiminin, Avrupa'da olduğu gibi, asıl unsurunu oluşturmaktadır[67].

1980'lerde etnik işletmeler İngiliz hazır giyim endüstrisinde önem kazanmaya başlamıştır. Formel istihdam fırsatlarındaki azalma, Afrikalı veya Asyalı göçmenler arasında, hem serbest çalışanların, hem de evde çalışanların sayısında artışa yol açmıştır[68]. İşlerini yitiren göçmenler bireysel tasarruflarına, işten çıkarılma tazminatlarını ve cemaatlerinden aldıkları borçları ekleyerek az miktarda kuruluş sermayesiyle küçük giysi işletmeleri kurmuştur[69]. Evde çalışmanın pek çok özelliğini paylaşan bu "sweatshops" veya atölyeler, evde çalışma gibi giderek yaygınlaşmıştır. Öyle ki bu küçük işletmelerdeki çalışma koşulları çoğu zaman evde çalışma sisteminin genişletilmiş biçimi olarak görülmektedir[70].

Etnik taşeronlar, yabancı dil sorunları ve göçmen statüleri nedeniyle büyük perakendeciler ve imalatçılar karşısında güçsüz konumdadır. Yaşamlarını sürdürmeleri ailelerinin veya cemaatlerinin işgücünden yararlanma yeteneklerine bağlıdır. Bu bağlamda, göçmenler için evde çalışma, etnik ve aile işgücünden yararlanarak yaşamda kalabilme stratejisine dönüşmüştür. Başka bir iş bulma şansı pek az olan kadınlarının ucuz emeğinden yararlanabilmeleri, etnik girişimcilere rakipleri karşısında rekabet üstünlüğü sağlamıştır. Yabancı bir ülkedeki ırkçı davranışlar ile cemaatlerinin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı arasında kalmış olan etnik azınlıkların kadınları, gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere özgü maliyet üstünlükleri sunmuştur[71].

---

[66] Jason HEYES, Alex GRAY; "Homeworkers and the national minimum wage: Evidence from the textiles and clothing industry," Work, Employment and Society. Vol. 15, No. 4, 2001, s. 864–865.

[67] MITTER; s. 53 ve 55.

[68] İngiltere'de 1981–1998 yıllarında evde çalışanlar 345.920 kişiden (işgücünün yüzde 1,5'i), 680.612 kişiye (işgücünün yüzde 2,5'i) yükselmiştir. Evde çalışanların yaklaşık yarısının etnik azınlık üyesi ve üçte birinin Pakistan, Hindistan ve Bangladeş kökenli olduğu belirlenmiştir. HEYES, GRAY; s. 863–864.

[69] MITTER; s. 60.

[70] PRUGL, TINKER; s. 1472.

[71] MITTER; s. 53–56 ve 63.

Cemaat kültüründe göçmen kadınların, katı biçimde gözetim altına tutulacakları bir etnik işletmede ücretli statüsünde veya evde çalışmaları kabul görmektedir. Kadınların işe alınmasının tavsiyeye dayandığı ve işçilerin genellikle tanıdık veya akraba olduğu "güvenli" bir ortamda, yani evin dışında çalışmalarına daha az itiraz edilmektedir. İş ilişkisine salt bir sözleşme olarak değil, aynı zamanda geleneksel bağlarla bağlanmayı da gerektiren bir ilişki olarak bakılmaktadır. Bu anlamda, etnik ekonomi, İngiltere'de olduğu gibi, toplumsal cinsiyete uygun bir bölünme ile belirginleşmektedir. Girişimciliği erkekler üstlenmekte ve tekellerinde tutmaktadırlar. Böylece etnik işletmelerin yaygınlaşması, bir yandan etnik aidiyet, diğer yandan da işgücünün toplumsal cinsiyete dayalı bölünmesinin yarattığı hiyerarşinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır[72].

Ancak işçilerin evde çalışma fırsatlarından haberdar oldukları ağların ve işveren ile işçi arasındaki akrabalığa veya arkadaşlığa dayalı bağların enformel yapısı, sorunların üstünün örtülmesine veya yakınmaların dile getirilmemesine neden olmaktadır. Etnik ve aile bağlarının etkisiyle güvene dayalı olarak kurulan ilişkiler, öncelikle ücretlerin düşük düzeyde tutulmasına yol açmaktadır. Çünkü evde çalışan kadınlar ile etnik bağlarına rağmen düşük ücret düzeyini kabul etmeye zorlayan işverenleri arasında çift yönlü bir bağımlılık ilişkisi kurulmaktadır[73].

Kişilerin cemaatine güvenmesi, sendikalaşma olasılığını da azaltmaktadır. İşçilerin işverenlerine hem ekonomik yönden, hem de cemaat ilişkileri yönünden bağımlı olmaları örgütlenmelerini güçleştirmektedir. Göçmen kadınlar, dostça karşılanmadıkları bir çevrede yakınlarının öfkesine maruz kalmaktan korkmakta ve "başkaldıran" veya "sendikalı" olarak nitelenmeleri halinde, gelirden yoksun kalmaktan çekinmektedir. Cemaatlerin, evde kadınların kocalarına ve gelinlerin kayınpederlerine karşı göstermesini beklediği mutlak saygı, boyun eğme ve karşı gelmeme davranışları işletmelerde yeniden üretilmektedir. Kadınlar, tanıdık veya akrabaları aracılığıyla işe alındığından koca, baba veya ailenin diğer erkekleri ile yapılan bir telefon görüşmesi başkaldırıları bastırmak için yeterli olmaktadır[74].

Pakistan'da, evde çalışan kadınların üçte birinin ya aynı cemaatten ya da komşu oldukları belirlenmiştir. Evde çalışanlar, aralarındaki geleneksel bağlara rağmen, taşeronların davranışlarından memnun değillerdir. Kalitesiz malzemeler verilmesinden, ürünlerin eksik sayılmasından, yanlış ölçülmesi veya keyfi olarak iade edilmesinden yakınmaktadırlar. Evde çalışan kadınların salt yüzde 12'sinin yazılı sözleşmeleri vardır. Taşeronlarıyla çalışma ilişkileri sorulduğunda, kadınların yüzde 47'si iyi, yüzde 30'u normal, yüzde 23'ü de kötü olduğunu belirtmektedir[75].

Hindistan'da kimliklerin tanımlanmasında belirleyici olan kast sistemi, kişilerin meslek tercihlerini ve çalışma biçimlerini etkileyebilmektedir. Örneğin,

[72] A. k; s. 55–63.
[73] A. k; s. 56. TOMEI; s. 27.
[74] MITTER; s. 57.
[75] MEHROTRA, BIGGERI; s. 31.

sebze yetiştiricisi bir kastın üyesi olanların, gelirlerini artırmak için de olsa geleneksel işlerinden daha alt statüdeki işlerde çalışmasına izin verilmemektedir. Sorunun çözümünde evde çalışma bir seçenek oluşturmaktadır. Çiftçilik yaptıkları yerde değil, yakınlarında kiraladıkları küçük bir odada yaşamakta ve burada gizli olarak, ütücülük gibi, daha alt statüdeki işleri görebilmektedirler[76].

4. Yasal Düzenlemeleri Aşma

Üretim ve işgücü maliyetlerinin azaltılması için evde çalışma yasal düzen dışında yaptırılabilmektedir. Evde çalışmanın ev işlerinden sayılması enformel niteliğini artırırken, enformel evde çalışma çocuk emeğine erişimi de içerebilmektedir.

a. Evde Çalışmayı Ev İşlerinden Sayma

Evde çalışanlar geleneksel bakımdan ev kadını olarak betimlenmiştir[77]. Bu nedenle evde çalışma, ev işleri veya günlük bakım işleriyle karıştırılmaktadır[78]. Evde çalışanlar, iş hukuku dışında kalan enformel alanda gerek işverenlerin uygulamaları, gerekse din ve büyük ölçüde de kültürel normlar yoluyla ev kadını olarak tanımlanmaktadır[79].

Diğer yandan, hem Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika'da, hem de gelişmekte olan ülkelerde üst sınıflar veya üst kastlar arasında "ideal" evli kadın, ev işlerini yapmak ve çocuklara bakmak için evinde oturan, ev kadını olarak algılanmaktadır. Bu ülkelerin işgücü istatistiklerinde, endüstride evli ve küçük çocuklu evde çalışan kadınların oranının, toplam işgücü içerisindeki evli ve çocuklu kadınların oranından yüksek olması şaşırtıcı değildir. Benzer biçimde, evde çalışan evli ve çocuklu kadınların oranı, büro işlerinde ya da endüstri işletmelerinde çalışan evli ve çocuklu kadınların oranından da yüksektir[80].

Ev kadını imgesi, düşük ücret düzeylerini meşrulaştıran bir etki yapmaktadır[81]. Kapitalist üretim ilişkilerinde evde çalışmanın, işyerindeki çalışmadan daha değersiz görülmesi, taşeronların evde çalışanlara daha düşük ücret ödemesini meşru kılmaktadır. Evde ücretli çalışmanın gerek değişim değerinin, gerekse harcanan çabanın gerisindeki gizli düşünce, daha değersiz ev işlerinden, sayılmasıdır[82].

Evde çalışma kadınların kimlik algılarını etkilemektedir. Ailelerine destek olmak için günde 14–16 saat çalıştıkları zaman bile kadınlar kendilerini işçi olarak

[76] KELLET, TIPPLE; s. 210–211.
[77] PRUGL; s. 116.
[78] SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 425–426.
[79] PRUGL; s. 120.
[80] PRUGL, TINKER; s. 1476.
[81] A. k.; s. 1476.
[82] LEACH; s. 109.

tanımlamamaktadır. Bunun yerine, "çalışmadıklarını" veya "ev kadını" olduklarını ifade etmektedirler[83]. Kadınlar evde çalışmayı "gerçek iş" olarak görmemekte veya yasal olduğundan kuşku duydukları için bildirimde bulunmamaktadır[84]. Bu nedenle, evde çalışanların salt resmi görevlilere değil, aynı zamanda birbirlerine karşı da görünür kılınmaları önem kazanmaktadır[85]. Ancak kadınların ailenin erkekleri kadar ve gelirleri onlarınkini aştığında ise onlardan daha çok işçi statüsünde olmayı hak ettiklerini içselleştirmeleri gerekmektedir[86].

b. Evde Kaçak Çalıştırma

Göçmen ve etnik azınlıktan kadınlar işgücü piyasasındaki bilgi bakışımsızlığı veya ayrımcılık nedeniyle işgücüne katılmada güçlük çekmektedir[87]. Göçmen kadınların iş fırsatları veya iş arama yöntemleri konusunda yeterli bilgileri olmayabilmektedir. Göçmen kadınlar evde çalışma dışında iş bulamamakta ve bulabildiğinde de saldırılara veya sömürüye uğrayabilmektedir. Ayrıca dil engelleri ve eğitim yetersizliği nedeniyle formel bir iş aramaya bile girişmemektedirler[88]. Bu nedenle, işgücü piyasasında tam olarak araştırma yapmaksızın, komşuluk ve akrabalık ilişkileriyle kolaylıkla haberdar olabildikleri parça başına evde çalışmayı kabul etmektedirler[89].

Yasal düzenlemeler ve kuralların karmaşıklığı, kadınların göçmen statüleri nedeniyle kendilerini güvende hissetmemelerine yol açmaktadır. En çok sömürülenler çalışmaktan başka çaresi olmayanlar ve işlerini yitirmekten korkanlardır. Düşük ücret ödemek isteyen işverenler, göçmen statülerinin eğretiliğinden yararlanabilmektedir[90]. Evde kaçak çalıştırılanlara asgari ücretin altında ödeme yapılmaktadır. Gelirlerinin vergi eşiğinin altında kalmasına bağlı vergi indirimi gibi düzenlemelerden yararlanamamaktadırlar. Kaçak olarak evde çalışan göçmen kadınların iş sağlığı ve güvenliği bakımından katlandıkları bedel de çok yüksektir. Ancak yakınmada bulunma ve sosyal korumadan yararlanma olanağından yoksundurlar[91].

Kayıtlı bir etnik işletmede bile ücretlerin veya iş süresinin eksik bildirilmesi yaygın uygulamalar haline gelmiştir. Vergi, sigorta primi ve işten çıkarma ödemelerinden kaçınmak isteyen işverenler haftada 36–40 saat arasında çalışan kadınları kısmi süreli çalışanlar olarak kaydettirebilmektedir. Ücretin bir kısmının

[83] A. k.; s. 109. JHABVALA, TATE; s. 4.
[84] FREEMAN; s. 109.
[85] CLARKE, GODFREY, THERON; s. 10.
[86] JHABVALA, TATE; s. 5.
[87] CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 6.
[88] SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 426.
[89] CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 9.
[90] MITTER; s. 40–41 ve 63.
[91] HEYES, GRAY; s. 872.

gizlenmesi anlamına gelen "açıktan ödeme" yöntemi, genel giderlerin azaltılmasının en yaygın yolu olarak kullanılmaktadır. Ekonomik faaliyet ile yakın akrabalık bağlarının birbirine karışması halinde çalışan işçilerin bu uygulamalara karşı koymaları güçtür. Bu nedenle, "aile" ortamı yarı kaçak faaliyetleri kolaylaştırmaktadır[92].

Diğer yandan, kaçak göçmenler haklarını resmi yollardan aramak yerine, işverenlerle uzlaşmayı tercih edebilmektedir. Gerçekten gizlenmeyi ve evlerinde resmi görevlilerinden saklı çalışmayı kendileri istemektedir. Londra, Paris, Boston, New York ve Los Angeles gibi gelişmiş ülkelerin kentlerinde bu tür örnekler görülebilmektedir[93]. Evde çalışanlar ister bilgi bakışımsızlığı veya ayrımcılık, isterse kaçak olmalarından kaynaklanan korkular nedeniyle olsun, iş ya da işveren değiştirmekten kaçınma eğilimindedir. Bu durumda ücretleri düşük ve yardımları asgari bir düzeyde tutmak konusunda gizlice anlaşmış olan az sayıda işverenin ve işverenlerine karşı çıkmada isteksiz olan evde çalışanların, işgücü piyasasında bir tür alıcı tekeli oluşmasına katkıda bulunması olasıdır. Bu konuda gözlemde bulunmak güç olsa da bu tür bir piyasa katmanı için potansiyel vardır[94].

c. Çocuk Emeğine Erişme

Evde çalışmanın artması, çocukların çalışmasını da artırmaktadır. Çocukların evde çalışmaya katılmalarının iki temel gerekçesi bulunmaktadır. İlki, evde çalışan yetişkinlerin üretim miktarını ve dolayısıyla geliri artırmak için çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmalarıdır. İkincisi ise, üretim hedeflerini tutturmakta zorlanan ebeveynlerin çoğu zaman çocuklarının yardımına gereksinim duymalarıdır[95]. Çocukların çalışması, üretilecek miktarın belirli bir süre içerisinde tamamlanmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır. Bazı ailelerde çocuklara, annelerinin günlük olarak yaptıkları çalışmayı tamamlayıcı nitelikte ayırma veya gruplama gibi düzenli görevler verilmektedir. Bazı ailelerde ise çocukların yardımları daha düzensizdir[96]. Bu durum işverenlerin çocuk emeğine erişmelerine olanak tanımaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde 15 yaşından küçük çocukların çoğu evden çalışmaktadır ve bu nedenle resmi kayıtlarda görünmemektedir. Yoksul bölgelerde halı dokumacılığı gibi geleneksel ev endüstrilerinde çocuklar düzenli olarak evde çalışan işgücünün bir parçasını oluşturmaktadır[97]. Taşeronlar evlerdeki çalışmaya

[92] MITTER; s. 56. HEYES, GRAY; s. 865–866.
[93] SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 426.
[94] CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 9, dn. 7.
[95] MEHROTRA, BIGGERI; s. 10. McMORMICK, SCHMITZ; s. 15.
[96] LEACH; s. 108.
[97] 1992'de Pakistan halı dokuma işinde evlerde çalışan 15 yaşın altında 1.2 milyon çocuk olduğu belirlenmiştir. Shahrukh Rafi KHAN, Sajid KAZMI; "Value chains in the informal sector: income shares of home-based subcontracted workers in Pakistan," International

çocukların da katıldığını bilmektedir. Bununla birlikte, açık olarak ne kabul ne de inkâr etmektedirler. Çokuluslu işletmeler evde çalışanları belirleme görevini tamamen aracılara aktarmakta ve evde çalışma koşullarını ender olarak denetlemektedir[98]. Gelişmiş ülkelerde ise kaçak evde çalışma çok yaygın olduğundan, çocukların okuldan sonra en az birkaç saat evde çalışmaya katıldıklarında kuşku yoktur[99].

Evde çalışan çocuklar arasında kız çocuklarının oranı çok yüksektir[100]. Kadınlara özgü bir faaliyet olarak görüldüğü için evde çalışmaya yardım edenler daha çok kız çocuklarıdır. Bazı sektörlerde bu kız çocuklarının oranı yüzde 90'ı bulmaktadır[101]. Örneğin, İspanya'da evde çalışan kadınların okul öncesi çağdaki (5 yaşından başlayarak) kız çocuklarının nakış işlenen giysi parçalarının kenarlarının dikilmesine yardım ettikleri bilinmektedir. 10 yaş ve üzerindeki kız çocukları evde çalışmaya daha çok katılmaktadır[102]. Ailedeki yaşça büyük kızlar kardeşlerinin bakım sorumluluklarını da üstlenmektedir. Dünyada 15–17 yaş grubundaki kız çocuklarının yüzde 90'ının, erkek çocukların ise yüzde 67'sinin ev işlerini paylaştığı bilinmektedir[103]. Böylece endüstriyel evde çalışma salt aile değil, aynı zamanda anne-kız faaliyetine de dönüşmektedir[104].

Gelişmekte olan ülkelerde çocukların okullaşma oranı düşük, evde çalışan çocukların oranı ise çok yüksektir[105]. Çocukların okula gitmek yerine evde çalışması, evde çalışmaya kısmi süreli katılan çocukların da eğitimlerini olumsuz etkilemektedir[106]. Gerçekten evde çalıştırılan çocukların zamanı eğitim ile çalışma arasında paylaştırılmaktadır[107]. Ancak bu çocuklar okula devamsızlık nedeniyle eğitiminden geri kalma ve giderek okulu bırakma riski ile karşı karşıyadır[108].

C. **Evde Çalışmanın Kadınlar İçin Sonuçları**

Evde çalışma kadınların, "kadın işleri" olarak tanımlanan işlerde, çalışma koşullarını belirleme gücünden yoksun olarak çalıştırılmaları, toplumsal yaşamdan

Review of Applied Economics. Vol. 22, No. 3, May 2008, s. 339.

98 Markus HASSLER; "Home-working in rural Bali: The organization of production and labour relations," The Professional Geographer. Vol. 57, No. 4, 2005, s. 536.

99 SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 427.

100 KHAN, KAZMI; s. 339.

101 MEHROTRA, BIGGERI; s. 67.

102 TASSIE; s. 181.

103 UN; The World's Women 2010, Trens and Statistics. United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 2010, s. 108.

104 LEACH; s. 108.

105 SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 427.

106 MEHROTRA, BIGGERI; s. 10.

107 KELLET, TIPPLE; s. 205.

108 McMORMICK, SCHMITZ; s. 15.

dışlanmaları ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin yeniden üretilmesi ile sonuçlanmaktadır.

1. "Kadın İşleri"nde Çalıştırılma

Evde çalışmada işin türü toplumsal cinsiyete dayalı rollere göre belirlenmektedir[109]. İşletme ve çiftlik yöneticileri kadın işçilerin "el işlerinde" daha hünerli, tekrara dayalı niteliksiz işlerde daha "esnek" veya daha "uysal" olduklarına ilişkin toplumsal cinsiyete dayalı klişelere katı biçimde bağlıdır[110]. Bu nedenle, kadınlar geleneksel olarak dikiş dikme, tarımsal gıda ürünlerini yetiştirme ve işleme gibi faaliyet alanlarında yoğunlaşmıştır. Çoğu kültürde dikiş dikmek "kadın işi" olarak kabul edildiğinden dünyanın pek çok bölgesinde hazır giyim endüstrisinde çalışanlar çoğunlukla kadındır[111]. Dericilik endüstrisi uzun süredir evde çalışma geleneği olan bir başka emek yoğun faaliyet alanıdır[112]. İmalatçılar genellikle ayakkabı ve çantaların tasarımı ve derilerin kesim işlerini kendileri yaparken, gereksinim duydukları emek yoğun beceriler için ince el işçiliği yapabilen evde çalışanları tercih etmektedir[113]. Ekvator ve Dominik Cumhuriyetinde hem sahibinin, hem de çalışanlarının kadın olduğu aile işletmeleri ağırlıklı olarak giysi imalatı ve gıda ürünleri üretimi yapmaktadır[114].

Dünyada süt ve süt ürünlerinin üretimi kadınların uğraş alanı olarak görülmektedir. Benzer biçimde Hintli kadınlar işletmeler için akaju soymakta, ipek üretimi için ipek kozası yetiştirmekte ve bambu, tendu yaprakları, tohumlar veya meyveler gibi orman ürünleri toplamaktadır. Tarımsal ürünlerin satışı da dünya çapında toplumsal cinsiyete özgü olarak gerçekleştirilmektedir. Erkekler temel gıda ürünlerinin ve ihracat için üretilen ürünlerin ticaretini kooperatifler veya kamu

---

[109] J. MOORE; "Homeworking and work-life balance: does it add to quality of life?" Revue européenne de psychologie appliquée. No. 56, 2006, s. 9.

[110] Thalia KIDDER, Kate RAWORTH; " 'Good jobs' and hidden costs: women workers documenting the price of precarious employment," Gender and Development. Vol. 12, No. 2, July 2004, s. 13.

[111] Kadınların el becerileri, fiziksel yapılarının değil, dikiş dikeceği, nakış işleyeceği, örgü öreceği düşünülen kız çocuklarının erken sosyalleşme döneminin bir sonucudur. Bir başka deyişle, bu tür beceriler kadın cinsinin bir özelliği olarak doğuştan getirilmemekte, toplumsal cinsiyetin, yani kadınların yetiştirilme yöntemini belirleyen sosyal kurumların etkisiyle kazanılmaktadır. Bu ayırım, kadınların veya erkeklerin, cinsiyetin, toplumsal cinsiyetin yerine konulması ve öğrenilmiş bir davranışın, değişemez fiziksel bir özellikle karıştırılması halinde ayrımcılığa uğrama riski bulunduğu için önemlidir. McMORMICK, SCHMITZ; s. 15 ve 36.

[112] SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 425.

[113] MEHROTRA, BIGGERI; s. 33, dn. 33.

[114] Rae LESSER BLUMBERG; " 'We are family'; Gender, micoenterprise, family work, and well-being in Ecuador and the Dominican Republic –with comparative data from Guatemala, Swaziland, and Guinea-Bissau," History of the Family. No. 6, 2001, s. 279.

pazarlama kurumları aracılığıyla yaparken, kadınlar ürünlerini aracılara satmakta veya köy ve kent pazarlarında kendileri satış yapmaktadır[115].

Pişirilmiş yiyeceklerin üretim ve satışı da büyük ölçüde kadınlara özgüdür, ancak kültürlere ve adetlere göre değişiklikler olabilmektedir. Bangladeş'te çok sevilen küçük, renkli ve kızartılmış hamur işleri, patlatılmış pirinç taneleri, yer fıstığı ve baharatların karışımları (munchies, canacur) köy kadınları tarafından toprak fırınlarda üretilmekte ve paketlenmektedir. Ailenin erkek üyeleri ürünleri doğrudan pazarlamakta veya daha büyük kasabalardaki dağıtıcılara toptan satmaktadır. Filipinlerin gecekondu bölgelerinde kadınlar ev yapımı yiyecekleri ve hamur işlerini evlerinin önünde satmaktadır. Nairobi'de kadınlar kaçak olarak damıttıkları yerel birayı yoksul mahallelerde barakalardan satmaktadır. Endonezya, Hindistan ve ABD'de kadınlar sözleşmeye dayalı olarak büro çalışanları, ev kadınları veya bakım evleri için yemek pişirmektedir. Berkeley, Kaliforniya'da gıda maddesi satan dükkânlar yerli kadınlardan evde üretilmiş özel ekmekler, kekler ve şekerlemeler almaktadır[116].

2. Çalışma Koşullarını Belirleyememe

Geleneksel evde çalışmada kadınların salt işlere ilişkin seçenekleri değil, aynı zamanda çalışma koşullarını belirleme güçleri de sınırlıdır. Ayrıca, işlerini geliştirecek kaynaklardan yoksundurlar. Bu nedenle, evde çalışmanın kadınların refahını artırması güç görünmektedir[117].

Evde çalışanların ücretleri, işletmede çalışan işçilerden daha düşük ve çoğu zaman asgari ücretin de altındadır. Hindistan'da evde çalışan kadınların yüzde 65'inin kazançları haftalık asgari ücretin altındadır. Avustralya'da parça başına çalışanlar haftada yedi gün ve günde 12–18 saat çalışmaları karşılığında asgari ücretin yaklaşık üçte biri düzeyinde gelir elde etmektedir[118]. Evde çalışan kadınların gelirleri, siparişteki artış ve azalışa bağlı olarak değişmektedir. İş yükünün çok yoğun olduğu dönemlerde, haftada altı veya yedi gün neredeyse uykusuz çalışmaktadırlar. Kadın evde çalışanlar parça başına ücret düşük olduğu için korunmaya muhtaçtır. Ancak siparişin gelmediği dönemlerde korunmaları daha da güçleşmektedir. Makineleri bozulduğunda ise salt çok değerli olan zamanlarını yitirmiş olmamakta, aynı zamanda onarım maliyetine katlanmak zorunda da kalmaktadırlar. Elektrik giderleri de net gelirlerini azaltmaktadır[119].

Faaliyet alanlarına bakılmaksızın evde çalışan erkeklerin ortalama çalışma süreleri kadınlardan yüksektir. Bununla birlikte, evde çalışan kadınlar elde ettikleri

[115] PRUGL, TINKER; s. 1473.
[116] A. k.; s. 1473.
[117] MOORE; s. 10.
[118] JHABVALA, TATE; s. 9.
[119] McMORMICK, SCHMITZ; s. 15.

gelir daha az olsa da erkeklerden çok çalışmak zorundadır[120]. Çünkü kadınlar salt gelir elde etmek değil, aynı zamanda çocuk bakmak ve ev işlerini de görmek zorundadır[121]. Evde çalışmanın kadınların bu çok yönlü beklentilerini karşılaması bir üstünlük olarak sunulurken, yol açtığı yüksek maliyetler göz ardı edilmektedir. Evde çalışan kadınların, çocuğa bakmak veya yemek pişirmek için çalışmaya ara vermeleri, verimlerini ve gelirlerini düşürmektedir[122]. Kadınlar, ev işleri nedeniyle yitirecekleri zamanı telafi etmek için sağlıklarının bozulmasına yol açabilecek biçimde gecenin geç saatlerinde veya sabahın erken saatlerinde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, evde çalışma kadınlar için çok uzun çalışma süreleri anlamına gelmektedir. Ancak ev işlerine ve evde çalışmaya ayrılan süre arasındaki sınırlar belirgin olmadığı için, işverenlere taahhüt ettikleri ve fiilen çalıştıkları sürenin çok uzun olduğunun farkında değillerdir[123].

Bununla birlikte, kadınların evde çalışması ailede ender olarak takdir edilmekte, daha çok görmezden gelinmektedir[124]. Evde çalışmaya katılanlar arasında rekabetin yüksek olması ve işin miktarına ilişkin kararlara ailenin müdahale etmesi gelir düzeyini etkilemektedir[125]. Evde çalışanların bir kısmının, ev kadını olmalarına rağmen, kazançlarıyla ailenin temel gereksinimlerini karşıladıkları bilinmektedir. Bazı kadınlar da aile reisi konumundadır[126]. Ancak evdeki ücretli çalışma ailenin tek gelir kaynağını oluşturduğunda bile, evin dışındaki çalışmadan daha değersiz olabilmektedir. Çoğu zaman kadınlar da evde çalışmayı ailelerine katkıda bulundukları değerli bir faaliyet olarak değil, bir zaman değerlendirme yöntemi ve kazançlarını da "cep harçlığı" olarak görmektedir[127]. Böylece erkeğin ailenin geçimini sağlama rolünü yeterince yerine getirdiği görüntüsü korunmuş olmaktadır[128]. Bununla birlikte, ücretli çalışmaları kadınların aile içerisindeki konumunu pek fazla değiştirmemektedir[129].

3. Toplumsal Yaşamdan Dışlanma

Evde çalışma toplumsal cinsiyete dayalı yapısının yanı sıra, enformel statüsüyle de dikkat çekmektedir. Enformel çalışma erkeklerin, formel çalışmada olduğu gibi, evin dışına çıkmasına, kadınların ise, çalıştıkları halde eve kapanmasına

120 SCHNEIDER DE VILLEGAS; s. 428.
121 TOMEI; s. 19 ve 22.
122 CHEN; s. 12.
123 LEACH; s. 110–112.
124 PRUGL, TINKER; s. 1476.
125 KANTOR; s. 429.
126 PRUGL; s. 116.
127 JHABVALA, TATE; s. 4.
128 CUNNINGHAM, GOMEZ; s. 7–8.
129 MITTER; s. 65.

neden olmaktadır[130]. Bu nedenle, evde çalışma bunaltıcı olabilmektedir. Evde çalışanlar baskı altında olmaktan yakınmakta, kendilerini dışlanmış ve yalnız hissetmektedir[131].

Kadınlar bütün gün evde kapalı halde çalışırken, kendilerinden yemek pişirmesini ve gereksinimleriyle ilgilenmesini bekleyen aile üyeleri bulunduğu için üretim hedeflerini tutturmakta zorlanmaktadır[132]. Ellerindeki işi zamanında yetiştirme baskısı, diğer işçilerle ve malzemeleri dağıtan ya da ürünleri toplayan aracılarla bile iletişimi azaltmaktadır. Evde çalışan kadınların çoğu, küçük çocukları olmasa, dışarıda çalışmalarına ve ilişki ağlarını genişletmelerine olanak tanıyan daha düşük ücretli bir işi tercih edeceklerini belirtmektedir[133]. Bu nedenle, evde çalışma yoluyla gelir elde ederken çocuk bakımı sorununun çözüldüğü savı geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü bulgular, çocuk bakımı ve evde çalışmanın bir arada yürütülmesinin dayanılması güç bir baskı yarattığını ve ikisi arasındaki karşıtlığı çözmediğini göstermektedir. Evde çalışmayla ücretli ve geleneksel ücretsiz çalışmanın bağdaştırıldığı savı, kadınların üretim ve yeniden üretim faaliyetinin çatışan gerekleri arasında her gün, her dakika verdikleri mücadeleyi gizlemeye yöneliktir[134].

Evde çalışan kadınların dışlanması, aileleri veya yakın cemaatler dışındaki erkekler ve kadınlarla etkileşimlerini sınırlayan geleneksel normlarla da ilgilidir. Kadınlar çoğu zaman işin nereden geldiğini veya ellerinden çıktıktan sonra nereye gideceğini pek de farkında olmaksızın dış dünya ile asgari düzeyde bağlantı kurarak çalışmaktadır[135]. Etnik azınlıklardan olan göçmen kadınların çalışmak için dışarı çıkma özgürlüğü olmadığı gibi, evde çalışmak için ayıracağı odası da yoktur. Çoğunlukla oturma odasının bir köşesinde veya mutfakta çalışmaktadırlar. Kaçınılmaz olarak aşırı yükün yarattığı baskıdan ve toplumsal yaşamdan dışlanmaktan yakınmaktadırlar[136].

Kadınların ve erkeklerin evde çalışmaya yaklaşımları farklıdır. Erkekler günü serbest zaman ve ücretli faaliyetler arasında diledikleri gibi paylaştırma olanağı sunduğu için evde çalışmayı tercih etmektedir. Ayrıca, giyim ve ulaşım giderlerinden tasarruf sağlamasını da önemsemektedirler. Bu nedenle erkekler, arada büyük bir gelir farkı olmadığı zaman, evde çalışmayı kabul etmektedir[137]. İngiltere'de yapılan bir anket erkeklerin tercihinin gerisindeki asıl gerekçenin, evde

130 LEONARD; s. 72.
131 FREEMAN; s. 112.
132 McMORMICK, SCHMITZ; s. 15.
133 TOMEI; s. 19.
134 LEACH; s. 111.
135 JHABVALA, TATE; s. 4.
136 MITTER; s. 63.
137 TOMEI; s. 29.

kesintisiz çalışabilmeleri olduğunu göstermiştir[138]. Kadınlar ise ev işleri ve aile sorumluluklarını ücretli bir faaliyetle bir arada yürütmenin zorluğu yüzünden evin dışında çalışmayı tercih etmektedir. Kadınların tercihinin, çalışırken toplumsal yaşamdan dışlanmaktan kurtulma ve iş yaşamını özel yaşamından ayırma isteğini yansıttığı düşünülmektedir[139].

4. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizliğin Yeniden Üretimi

Evde çalışma, geleneksel işbölümüne dayanan ataerkil sistemin kaçınılmaz sonuçlarından biridir. Çünkü kadınların ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu olduğu varsayımı, ücretli istihdama katılımlarının süresini ve biçimini belirlemektedir[140]. Bu anlamda, evde çalışma gerek ailenin, gerekse çalışmanın yüklediği sorumluluklar yönünden toplumsal cinsiyet eşitsizliğini artıran bir etki yapmaktadır[141].

Evde çalışma öncelikle aile içerisinde toplumsal cinsiyete göre belirlenmiş olan hiyerarşiyi güçlendirmektedir. Erkekler, ev işlerine katılmamanın bilinçli olmadığını ileri sürerek, toplumsal cinsiyete göre belirlenmiş işbölümünün arkasına gizlenebilmektedir[142]. Bu nedenle, kadınların ev işlerinin büyük bir kısmını yaptıkları, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler yeniden üretilmektedir. Evde çalışmaları halinde de çalışılan sürenin dağılımı erkekler ve kadınlar için farklıdır[143]. Diğer yandan, kadınların kültürel algısı aile sorumluluklarının öncelik taşıdığı yönündedir. Bu algı, kadınların evde çalışmayı ev işleriyle uyumlu olarak düzenleyebilecekleri bir çalışma biçimi olarak kabul etmelerini kolaylaştırmaktadır. Erkekler ise kariyerlerini sürdürmek için aile ilişkilerini ikinci plana atabilmektedir. Bu nedenle, kadınların ücretli çalışmaya katılması, aile yaşamına ilişkin geleneksel ideolojileri değiştirmede pek etkili olmamaktadır. Bunun yerine, kadınların işgücü piyasasına toplumsal cinsiyete özgü yollarla katılmasına ve geleneksel rollerin kültürel olarak yeniden üretilmesine neden olmaktadır[144].

Evde çalışanların çoğunluğunu kadınların oluşturması, hanehalkının yaşam döngüsü boyunca toplumsal cinsiyeti yeniden üreten bir etki yapmaktadır. Gelir getirici faaliyetler bakımından erkek çocuklar babalarının, kız çocukları ise annelerinin izinden gitme eğilimi göstermektedir[145]. Diğer yandan "kadın işleri"nde

[138] Cath SULLIVAN, Janet SMITHSON; "Perspectives of homeworkers and their partners on working flexibility and gender equity," International Journal of Human Resource Management. Vol. 18, No. 3, 2007, s. 450.
[139] TOMEI; s. 29.
[140] LEONARD; s. 74.
[141] SULLIVAN, SMITHSON; s. 450.
[142] LEONARD; s. 74.
[143] OSNOWITZ; s. 85.
[144] LEONARD; s. 74.
[145] MEHROTRA, BIGGERI; s. 44.

çalıştırılan kadınlar da bu tür işlere daha yatkın olduğunu düşündükleri kız çocuklarından yardım istemektedir[146]. Örneğin, Endonezya'nın Bali adasında batik ve nakış işlemeli giysilerin üretimi çok yaygındır. Evde çalışan kadınlar, kız çocuklarına özgün üretim süreçlerini ve imalat becerilerini aile içi eğitimle aktarmaya özen göstermektedir[147]. Evde çalışmaya daha çok kız çocuklarının katılmaları, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliğin genç kuşaklara aktarılmasına yol açmaktadır.

Kadınların ücretli çalışmalarını aile sorumluluklarına göre düzenlemeyi sürdürmeleri, geleneksel işbölümünün ataerkil yapısını onayladıkları anlamına gelebilmektedir. Bu anlamda, kadınların toplumsal yapıdan kaynaklanan baskılara pasif olarak destek verdiği ileri sürülmektedir. Ancak bu sava, evde çalışmanın, alternatif bakım olanaklarının yokluğunda kadınlara kabul ettirilen bir seçenek olarak değil, kadınların çok kısıtlı koşullarda yarattıkları gelir getirici yöntemlerin bir sonucu olarak görülmesi gerektiği düşüncesiyle karşı çıkılmaktadır[148].

Sonuç

Kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesi için önerilen çözümlerin başında gelir getirici fırsatlara ve kaynaklara erişimlerinin sağlanması gelmektedir. Bu amaçla, toplumsal normlar ve geleneksel uygulamalara müdahale edilmesi gerekli ve yeterli görülmektedir. Ancak evde çalışmanın geleneksel yapısı, kadınların eriştikleri kaynakları kendi tercihleri yönünde kullanmalarına olanak tanımamaktadır. Çünkü geleneksel normlar, kadınların evde çalışmasının hem nedeni, hem de sonucudur. Bu nedenle evde çalışmanın, toplumsal cinsiyet normlarını dönüştürücü bir etki yapması beklenemez.

Bununla birlikte, evde çalışma giderek yaygınlaşmaktadır. Bir yandan, kapitalist üretim ilişkileri toplumsal cinsiyet normları ve cemaat ya da akrabalık bağlarıyla eklemlenerek yeniden biçimlendirilmektedir. Diğer yandan, artan işsizlik ve yoksulluk, kadınları, evde daha çok çalışmanın yollarını araştırmak zorunda bırakmaktadır. Evde çalışmaya son çare olarak başvurulmaktadır. Ancak evde çalışma yoksulluk ve yoksunluğa çare olmamaktadır. Bu kısır döngünün kırılmasında, kadınları evde çalışmaya katılmak zorunda bırakan işsizlik ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasını amaçlayan kamu müdahalelerine gerek duyulmaktadır. Ancak evde çalışmanın artışı, müdahalelerin işsizlik ve yoksulluğun sürdürülebilirliğini sağlamak amacına yönelik olduğunu göstermektedir.

146 LESSER BLUMBERG; s. 277.
147 HASSLER; 536.
148 LEONARD; s. 74 ve 76.

YARARLANILAN KAYNAKLAR*

CHEN Martha; "The business environment and the informal economy: creating conditions for poverty reduction," Paper for Committee of Donor Agencies for Small Enterprise Development Conference on "Reforming the Business Environment" November 2005, Cairo, Egypt.

CHEN Martha, SEBSTAD Jennefer, O'CONNELL Lesley; "Counting the invisible workforce: The case of homebased workers," World Development. Vol. 27, No. 3, 1999, s. 603–610.

CLARKE Marlea, GODFREY Shane, THERON Jan; "Homework in the clothing industry," Labour and Enterprise Project Homework Research Report. University of Cape Town, 2005.

CUNNINGHAM Wendy, GOMEZ Carlos Ramos; "The home as factory floor: Employment and remuneration of home-based workers," Prepared for the Latin American and Caribbean Annual Study: "From Natural Resources to the Knowledge Economy", The World Bank, 1999.

FREEMAN Dena; "Homeworkers in global supply chains," Greener Management International. No. 43, Autumn 2003.

GHAFUR Shayer; "Gender implications of space use in home-based work: evidences from slums in Bangladesh," Habitat International. No. 26, 2002, s. 33–50.

HEYES Jason, GRAY Alex; "Homeworkers and the national minimum wage: Evidence from the textiles and clothing industry," Work, Employment and Society. Vol. 15, No. 4, 2001, s. 863–873.

HASSLER Markus; "Home-working in rural Bali: The organization of production and labour relations," The Professional Geographer. Vol. 57, No. 4, 2005, s. 530-538.

ILO; Women and Men in the Informal Economy: A Statistical Picture. International Labour Office, Geneva, 2002.

ILO; **Recognising** and Supporting Home-based Workers, South Asian Regional Consultation on National Policy for Home-based Workers in Pakistan. Women's Employment Concerns and Working Conditions in Pakistan (WEC-PK), International Labour Organization, 2010.

JHABVALA Renana, TATE Jane; "Out of the shadows: Homebased workers organize for international recognition," SEEDS Working Paper, No. 18, 1996.

KANTOR Paula; "Women's empowerment through home-based work: Evidence from India," Development and Change. Vol. 34, No. 3, 2003, s. 425–445.

KELLET Peter, TIPPLE A. Graham; "The home as workplace: a study of income-generating activities within the domestic setting," Environment and Urbanization. Vol. 12, No. 1, April 2000, s. 203–213.

* Dipnotlarda kullanılan kısaltmalar koyu renk dizilmiştir.

KHAN Shahrukh Rafi, KAZMI Sajid; "Value chains in the informal sector: income shares of home-based subcontracted workers in Pakistan," International Review of Applied Economics. Vol. 22, No. 3, May 2008, s. 339–352.

KIDDER Thalia, RAWORTH Kate; " 'Good jobs' and hidden costs: women workers documenting the price of precarious employment," Gender and Development. Vol. 12, No. 2, July 2004, s. 12–21.

LAVINAS Lena, SORJ Bila, LINHARES Leila, JORGE Angela; "Home Work in Brazil: New Contractual Arrangements," SEED Series on Homeworkers in the Global Economy, Working Paper No. 7, International Labour Office, Geneva.

LEACH Belinda; "Industrial homework, economic restructuring and the meaning of work," Labour/Le Travial, No. 41, Spring 1998, s. 97-115.

LEONARD Madeleine; "Old wine in new bottles? Women working inside and outside the household," Women's Studies International Forum. Vol. 24, No. 1, 2001, s. 67–78.

LESSER BLUMBERG Rae; " 'We are family'; Gender, microenterprise, family work, and well-being in Ecuador and the Dominican Republic –with comparative data from Guatemala, Swaziland, and Guinea-Bissau," History of the Family. No. 6, 2001, s. 271-299.

MAHMUD Shihabuddin; "Women and the transformation of domestic spaces for income generation in Dhaka bustees," Cities. Vol. 20, No. 5, 2003, s. 321–329.

McMORMICK Dorothy, SCHMITZ Hubert; Manual for Value Chain Research on Homeworkers in the Garment Industry, 2001.

MEHROTRA Santos, BIGGERI Mario; "Social Protection in the Informal Economy: Home Based Women Workers and Outsourced Manufacturing in Asia," Working Paper No. 97, United Nations Children's Fund (UNICEF) Innocenti Research Centre, December 2002.

MITTER Swasti; "Industrial restructuring and manufacturing homework: immigrant women in the UK clothing industry," Capital and Class. No. 27, Winter 1985, s. 37–80.

MOORE J.; "Homeworking and work-life balance: does it add to quality of life?" Revue européenne de psychologie appliquée. No. 56, 2006, s. 5–13.

OSNOWITZ Debra; "Managing time in domestic space: Home-based contractors and household work," Gender and Society. Vol. 19, No. 1, February 2005, s. 83–103.

PRUGL Elisabeth; "Home-based workers: A comparative exploration of Mies's theory of housewifization," Frontiers. Vol. 17, No. 1, 1996, s. 114–135.

PRUGL Elisabeth, TINKER Irene; "Microentrepreneurs and homeworkers: Convergent categories," World Development. Vol. 25, No. 9, 1997, s. 1471–1482.

SCHNEIDER DE VILLEGAS Gisela; "Home work: A case for social protection," International Labour Review. Vol. 129, No. 4, 1990, s. 423–439.

SIEGMANN Karin Astrid; "The agreement on textiles and clothing: Potential effects on gendered employment in Pakistan," International Labour Review. Vol. 144, No. 4, 2005, s. 401–421.

SUDARSHAN Ranta, UNNI Jeemol; "When home-based workers raise their voices: An Indian perspective," SAIS Review. Vol. XX, No. 1, Winter-Spring 2001, s. 109–115.

SULLIVAN Cath, SMITHSON Janet; "Perspectives of homeworkers and their partners on working flexibility and gender equity," International Journal of Human Resource Management. Vol. 18, No. 3, 2007, s. 448-461.

TASSIE Jane; "Home-based workers at risk: Outworkers and occupational health and safety," Safety Science. Vol. 25, No. 1–3, 1997, s. 179–186.

TOMEI Manuela; "Home work in selected Latin American countries: A comparative view," Infocus Programme on Boosting Employment through Small Enterprise Development (IFP/SED) Job Creation and Enterprise Department, International Labour Organization, 2000.

UN; The World's Women 2010, Trens and Statistics. United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York, 2010.